

Sprawozdanie z II Otwartego Seminarium Naukowego pt. „Wokół Konstytucji Marcowej w 100-lecie jej uchwalenia”

W dniu 17 marca 2021 r. odbyło się w trybie on-line II Otwarte Seminarium Naukowe Katedry Teorii i Filozofii Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz Katedry Prawa Ustrojowego i Porównawczego Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie pt. „Wokół Konstytucji Marcowej w 100-lecie jej uchwalenia”.

We wprowadzeniu organizatorzy podkreślili istotne znaczenie ustawy z dn. 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej jako ważnego elementu w procesie budowy polskiej państwowości (organizacji i funkcjonowania odradzającego się państwa polskiego) oraz polskiego konstytucjonalizmu. Podkreślono także podstawowe założenia inicjatywy Otwartego Seminarium Naukowego. W szczególności uwypuklono użytą w nazwie seminarium kategorię „otwartości”, która ma przede wszystkim wymiar metodologiczny, tj. z jednej strony ukierunkowana jest na otwieranie się oraz wzajemną integrację różnych gałęzi z zakresu nauk prawnych (integracja wewnętrzna), z drugiej zaś strony wskazuje na otwieranie się i integrację z innymi naukami niż nauki prawne (integracja zewnętrzna), jak np. socjologia, ekonomia, historia, etyka. W odniesieniu do seminarium chodzi o obecność przedstawicieli różnych nauk, a co również istotne, aby debata inicjowana była jednym referatem wiodącym, ważnym problemem naukowym, komentowanym przez przedstawicieli innych nauk, którzy wypowiadają swoje komentarze, uwagi, oceny, pytania. Zapropozowane „otwarte seminarium” rozumieć można także w wymiarze personalnym, tj. zapraszani są zarówno doświadczeni

badacze naukowci, jak też młodzi naukowcy oraz studenci reprezentujący różne koła naukowe.

Po części wprowadzającej w formie „dwugłosu” przedstawili wystąpienia: prof. dr hab. Dariusz Dudek oraz prof. dr hab. Jacek Sobczak. Jako pierwszy wystąpił prof. Dariusz Dudek, który dokonał analizy skomplikowanych okoliczności faktycznych uchwalenia Konstytucji przez wybrany demokratycznie w 1919 r. Sejm Ustawodawczy, w warunkach kształtowania się dopiero granic państwa odradzającego się po długiej niewoli oraz poważnego sporu ustrojowego. Spór ten, towarzyszący już wcześniej uchwaleniu i obowiązywaniu tzw. Małej konstytucji z 1919 r., miał konkretny wymiar personalny, dotyczył zwłaszcza pozycji Prezydenta (niejako naturalnym kandydatem na ten urząd był Józef Piłsudski, współtwórca niepodległości oraz Naczelnik Państwa w latach 1918–1922) i Senatu oraz pewnych kwestii społecznych.

Profesor Dariusz Dudek zwrócił uwagę na fakt, że Konstytucja z dn. 17 marca 1921 r. w znacznej mierze recypująca wzorce francuskich ustaw konstytucyjnych z 1875 r., nawiązywała jednak także do polskiej tradycji konstytucyjnej. Eksponowała w swej preambule wartości republikańskie i demokratyczne, dobra niepodległego państwa, „Matki-Ojczyzny” i oparcie jego bytu wraz z całym łańcem społecznym na „wiekuistych zasadach prawa i wolności” oraz na poszanowaniu podmiotowości człowieka i równości obywateli. Zasadę suwerenności, czyli władzy zwierzchniej narodu, łączyła z modelem trójpodziału władz, choć bez zapewnienia ich równowagi, odpowiedzialnością polityczną rządu przed Sejmem oraz odpowiedzialnością konstytucyjną obu segmentów władzy wykonawczej przed Trybunałem Stanu. Profesor szczególnie podkreślił, że nowoczesne unormowanie władzy sądowniczej nie przewidywało sądownictwa konstytucyjnego, a podział administracyjny państwa oparty był na dekoncentracji władzy publicznej oraz szerokim samorządzie terytorialnym i gospodarczym. Pierwsza Konstytucja *Poloniae Restitutae* zawierała istotne gwarancje prawne statusu jednostki, obejmujące szeroki katalog uprawnień wolnościowych, politycznych i socjalnych, zapewniała też prawo do sądu oraz do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez nielegalne działania organów władzy publicznej.

Konstytucja marcowa, przyjmująca ewidentną dominację Sejmu nad władzą wykonawczą, co w praktyce było źródłem stałych kryzysów politycznych naszej młodej demokracji (liczne upadki i zmiany rządów, niewydolność prac ustawodawczych i budżetowych), była efektem nie-trwałego kompromisu. Jak to obrazowo określił prof. A. Burda: „dzieło Sejmu Ustawodawczego okazało się niekochanym dzieckiem skłóconych rodziciele; gdy została zaatakowana, nikt nie stanął z przekonaniem w jej obronie”. Po nowelizacji z 2 sierpnia 1926 r. wzmacniającej racjonalnie pozycję Prezydenta i rządu (m.in. za pomocą przyznanej Prezydentowi kompetencji do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy dokonano niezwykle trudnego dzieła unifikacji kilku gałęzi prawa), wkrótce została zastąpiona przez nową Konstytucję z dn. 23 kwietnia 1935 r. Ta zaś była oparta na zupełnie odmiennych i oryginalnych założeniach ustrojowych, ale też uwarunkowaniach międzynarodowego położenia Polski, tj. bezpośredniego zagrożenia ze strony totalitarnych państw sąsiednich. Konstytucja kwietniowa wyrażała idee solidarystyczne i propaństwowe, odrzucając zasadę zwierzchnictwa narodu i podziału władz na rzecz koncepcji państwa jako dobra wspólnego, jednolitej, niepodzielnej i nieodpowiedzialnej prawnie oraz politycznie władzy państwowej prezydenta, z podporządkowaniem mu właściwie całego systemu władzy: rządu, izb parlamentu, czyli Sejmu i Senatu, sądów, organów kontroli oraz sił zbrojnych. Konstytucja ta nie zmieniła jednak radykalnie praktyki ustrojowej (np. stylu prezydentury I. Mościckiego), natomiast fenomenem niespotykanym wcześniej i później w świecie było jej obowiązywanie w warunkach utraty niepodległości wskutek agresji niemieckiej i sowieckiej we wrześniu 1939 r. oraz jej stosowanie przez władze emigracyjne (prezydenta na uchodźstwie i rząd) oraz struktury Polskiego Państwa Podziemnego, w symbolicznym wymiarze nawet w okresie następnego zniewolenia Polski po II wojnie światowej.

Części podsumowującej profesor Dariusz Dudek podkreślił szczególne znaczenie konstytucji marcowej, jak to zdarzyło się również w przypadku innych polskich konstytucji (historycznej poprzedniczki z 1791 r. i następczyni z 1935 r.), które przejawiało się w tym, że przekroczyło czas jej formalnego obowiązywania. Pomijając pozorne nawiązania do jej założeń czy nawet formalną recepcję niektórych jej przepisów w pierwszych

latach „Polski Ludowej” (1944–1952), wywarła ona niewątpliwie znaczący wpływ na przebieg i wyniki prac konstytucyjnych w latach 90-tych. Konstytucja RP z dn. 2 kwietnia 1997 r. nie tylko nominalnie nawiązuje w preambule do „najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej”, ale też w koncepcji ustrojowej, a nawet niektórych rozwiązaniach szczegółowych, najbliżej jej właśnie do Konstytucji z 1921 r.

Jako drugi wystąpił prof. dr hab. Jacek Sobczak z referatem pt. „Prawa człowieka czy prawa obywatelskie w Konstytucji marcowej”, analizując przede wszystkim uregulowania rozdziału V „Powszechne obowiązki i prawa obywatelskie”. Profesor podkreślił znaczenie Konstytucji marcowej, która gwarantowała szereg wolności obywatelskich, politycznych i społecznych oraz bogaty katalog praw obywatelskich. Dzisiaj bez wahania zaliczylibyśmy je do wolności i praw człowieka. Zwraca przy tym uwagę brzmienie tytułu rozdziału, gdzie na pierwszym miejscu wymieniono obowiązki, a dopiero potem prawa obywatelskie. Dowodzi to głębokiej troski twórców konstytucji o państwo i jego byt. Poświadcza tę tezę także i to, że w tekście rozdziału na plan pierwszy wysunięto obowiązki obywatela wobec państwa, w tym obowiązek wierności, szanowania i przestrzegania Konstytucji oraz obowiązujących ustaw i rozporządzeń władz państwowych i samorządowych, obowiązek służby wojskowej i świadczenia na cele wojskowe, a także poszanowania wszelkich ciężarów i świadczeń publicznych ustanowionych na podstawie ustaw. Wskazano także na powinność szanowania „władzy państwowej” i ułatwiania spełniania jej zadań oraz suwerennego pełnienia obowiązków publicznych. Zaakcentowano także, że obywatele mają obowiązek „wychowywania swoich dzieci na prawych obywateli Ojczyzny”. Spornym jest, gdzie należy doszukiwać się źródeł tych sformułowań. Niektórzy dopatrują się ich w rodzącej się nauce Kościoła rzymskokatolickiego, inni widzą wpływ koncepcji heglowskiej, uznającej nadrzędność interesu państwa wobec jednostki, jeszcze inni dostrzegają tu znamię doktryn liberalnych, solidaryzmu, a nawet wpływ idei Konstytucji 3 maja.

Profesor Jacek Sobczak dokonał także analizy zagwarantowanych w Konstytucji marcowej podstawowych wolności i praw: ochrony życia, wolności mienia oraz równości wobec prawa. Zwrócił również uwagę, że wówczas Rzeczpospolita Polska nie uznawała przywilejów rodowych,

stanowych, herbów i tytułów rodowych. Warto to przypomnieć z dzisiejszej perspektywy, kiedy obserwujemy, jak do obiegu społecznego wracają nie tylko tytuły książęce, ale i herby. Skoncentrował się także na realizacji prawa do niezawisłego sądu, zapewnieniu nietykalności osobistej, zakazie bezpodstawnego aresztowania i zatrzymywania obywateli oraz nietykalności mieszkania. Zwrócił uwagę, że Konstytucja marcowa deklarowała także wolność wyrażania myśli i przekonań, wolność prasy, zakaz cenzury i systemu koncesyjnego, a także tajemnicę korespondencji. Poręczono wolność sumienia i wyznania, zauważając, że nie wolno korzystać z tych wolności w sposób przeciwny ustawom. „Naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań” przyznano Kościołowi rzymskokatolickiemu, wskazując, że rządzi się on własnymi prawami, a stosunek Państwa do Kościoła będzie określony „na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm”. Kościołom mniejszości religijnych i innym prawnie uznanym związkom religijnym zagwarantowano, iż rządzić się będą „własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem”. Stosunek państwa do kościołów mniejszości religijnych był ustalany w drodze ustawowej „po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentacjami”. Zadeklarowano, że nowe i nieuznawane dotąd wyznania będą mogły swobodnie funkcjonować pod warunkiem, że ich nauka i ustrój nie będą przeciwne porządkowi publicznemu „ani obyczajności publicznej”. Podkreślić należy, że tego typu postanowień brak jest w obowiązującej Konstytucji z 1997 r.

Szczególnie interesujące były także uwagi profesora Jacka Sobczaka w odniesieniu do wolności badań naukowych i ogłaszania ich wyników. Zadeklarowano, że każdy obywatel ma prawo nauczać, założyć szkołę lub zakład wychowawczy pod warunkiem spełnienia wymogów ustawowych w zakresie kwalifikacji nauczycieli, bezpieczeństwa powierzonych uczniów oraz lojalnego stosunku państwa. Wszystkie szkoły i zakłady wychowawcze podlegają nadzorowi władz państwowych w zakresie określonym w ustawach. Zauważono wreszcie, że nauka w zakresie szkoły powszechnej jest obowiązkowa dla wszystkich obywateli państwa, przy czym czas i sposób pobierania tej nauki miała określić ustawa. Obowiązkowi nauki nie towarzyszył jednak nakaz podjęcia aktywnych działań ze strony władz publicznych. Zadeklarowano, że nauka w szkołach państwowych

i samorządowych jest bezpłatna, a państwo zapewni uczniom wyjątkowo zdolnym, a niezamożnym, „stypendia na utrzymanie w zakładach średnich i wyższych”. Wskazano, że nauczanie religii w każdej szkole, nawet utrzymywanej przez państwo lub samorząd, będzie obowiązkowe. Podkreślono, że kierownictwo i nadzór nad nauką religii w szkołach będzie należeć do właściwego związku religijnego, z zastrzeżeniem jednak nadzoru dla państwowych władz szkolnych.

Profesor Jacek Sobczak zwrócił także uwagę na inne ważne wolności, które zapewniała Konstytucja marcowa, np. wolność pracy i jej ochronę ze strony państwa, wolność zgromadzania się i zrzeszania, prawo do ubezpieczenia społecznego. Ochroną państwa otoczono rodzinę, macierzyństwo, zakazując jednocześnie zatrudniania dzieci przed ukończeniem przez nie 15 roku życia. Zakaz ten obejmował stałe zatrudnienie w gałęziach gospodarki szkodliwych dla zdrowia dzieci i młodzieży w wieku szkolnym oraz kobiet. Konstytucja przyznawała prawo do pomocy i opieki państwa dzieciom zaniedbanym pod względem wychowawczym i pozbawionym opieki rodzicielskiej. Czasowe zaś zawieszenie praw obywatelskich, wolności osobistej, nietykalności mieszkania, wolności prasy, tajemnicy korespondencji, prawa zgromadzeń i zawiązywania stowarzyszeń może nastąpić dla całego obszaru państwa lub dla miejscowości, w których okaże się konieczne ze względów bezpieczeństwa publicznego.

Ostatnia część wypowiedzi profesora dotyczyła obowiązków i praw obywatela. Podkreślił, że na pierwszym miejscu Konstytucja marcowa wymienia obowiązki obywatela wobec państwa. Wskazuje się, że jest to wyraźnie wynikiem niedostrzegania jednostki jako podstawy grupy społecznej i potrzeby objęcia jej silniejszą ochroną prawną. Formułując prawa obywatela w płaszczyźnie społecznej nie ograniczono się w Konstytucji jedynie do formułowania zasad polityki społecznej państwa. Z niektórych regulacji można wyprowadzić podmiotowe prawa społeczne obywateli. Rozwiązanie to stanowiło pewną nowość na tle regulacji konstytucyjnych uchwalanych w okresie międzywojennym w innych państwach.

Na kanwie obu wystąpień miała miejsce dyskusja, w której udział wzięli: prof. dr hab. Maria Kruk-Jarosz, prof. dr hab. Marian Grzybowski, prof. dr hab. Krzysztof Skotnicki, prof. dr hab. Anna Łabno,

dr hab. Tomasz Barankiewicz, prof. KUL, dr hab. Michał Bartoszewicz, prof. UJD, dr hab. Marek Dobrowolski, dr hab. Katarzyna Kubuj, dr hab. Bogusław Przywora, prof. UJD.

Report on the 2nd Open Academic Seminar Entitled „Around the March Constitution on the 100th anniversary of its adoption”

Report on the 2nd Open Scientific Seminar of the Department of Theory and Philosophy of Law of the John Paul II Catholic University of Lublin and the Department of Constitutional and Comparative Law of the Jan Długosz University in Częstochowa, entitled „Around the March Constitution on the 100th anniversary of its adoption”. The seminar took place on 17 March 2021 online.

Keywords: Act of 17 March 1921 - Constitution of the Republic of Poland

Tomasz Barankiewicz – doktor habilitowany, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, kierownik Katedry i Filozofii Prawa, numer ORCID: 0000-0002-2454-1456.

Bogusław Przywora – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, kierownik Katedry Prawa Ustrojowego i Porównawczego, numer ORCID: 0000-0002-8809-3971.